

SAAMEN JA SUOMEN 'PORO'

Saamen *boazu*

Saamen kesyn tai puolikesyn peuran eli poron nimitys (pohjoissaamen) *boazu* esiintyy kaikissa saamelaiskielissä (Lehtiranta 1989: nro 967). Sana on *j*-vartaloinen, joten yksikön nominatiivi on heikkoasteinen, vahvana asteena on ylipitkä affrikaatta: yksikön genetiivi kuuluu (saaN) *bohcco*. Kantasaameen rekonstruoitava asu on siis yksikön nominatiivi **poaʒōj* (Sammallahti 1998: 232).¹

Saamen sanalla on samamerkityksinen etymologinen vastine marissa ja udmurtissa: länsimarin *putšə*, itämarin *pütšə* (itämarissa näköjään sporadinen palataalistuminen), udmurtin *pudžej* (SKES III 604; SSA II 399). Pekka Sammallahti rekonstruoi yhteiseksi suomalais-permiläiseksi kantamuodoksi *v*-vartalon **počav* (Sammallahti 1998: 232; vartalonloppuisen äännekehityksen suhteen ks. Sammallahti 1999: 72–73).

SKES ja vielä SSA:kin rinnastavat näihin obinugrin sanan, so. mansin *pāsiy* 'poron vasa', hantin *petšəγ* 'ensimmäisellä vuodellaan oleva poro'. Tämä etymologinen rinnastus ei äännelaillisesti käy päinsä, sillä sanan ensi tavun vokaali on etuvokaali ja vastaa kantauralin (ja myös suomalais-ugrilaisen kantakielen ja kantaugrinkin) **ä*:tä (Sammallahti 1988: 504, 540). Kantaobinugriin László Honti rekonstruoi pitkän **ē*:n (**pēčəγ* 'Rentierkalb', Honti 1982: 173, nro 483); Sammallahten tutkimuksessa tätä pelkästään obinugrin sanaa ei tietenkään esiinny, mutta hänen vokaalirekonstruktioidensa mukaan tässä olisi kantaobinugrin **eä*; mallisana on kantauralin **pälä* 'puoli' (Sammallahti 1988: 504, 505, 540). Koska konsonantit kuitenkin täsmäävät, voisi harkita vähän toisenlaista selitystä; siitä tuonnempana.

SSA:ssa on vielä vanha rinnastus samojedin sanaan: kamassi *po'du* 'vuohi', koibaali *podo* id. Rinnastus on kuitenkin mahdoton, sillä kamassin ja koibaalin sanan etymologinen vastine on matorin sana (nykyinen fonologisaatio) */hasta/* 'vuohi', jolloin samojedin lähtömuodoksi saadaan E. A. Helimskin mu-

¹ Seuraan tässä Pekka Sammallahten mainiota käsikirjaa *The Saami Languages. An Introduction* (1998), ks. erit. sen appendix-osia, s. 173–225. Nykysaamen ortografia noudattaa pohjoissaamen nykyistä virallista ortografiaa, sellaisena kuin se esiintyy Pekka Sammallahten sanakirjassa *Sámi-suoma sátnegirji / Saamelais-suomalainen sanakirja* (1989).

kaan *pąjt'*V* (Helimskij 1986: 131). Helimski nimenomaan torjuu rinnastuksen.²

Saamen *boazu*-sanalle löytyy siis etymologisia rinnastuksia suomalais-permiläiseltä alueelta. Mutta tuolla kielialueella esiintyvän sanan oma etymologia eli alkuperä on ollut hämärän peitossa. Tällaisia alkuperäkysymyksiä ei fennougristiikassa perinteisesti ole otettukaan huomioon saati sitten tutkittu. Sanan levikki on ollut yhtä kuin sen etymologia. Yleensä vain pelkästään suomeen tai itämerensuomeen rajoittuvista selittämättömistä sanoista on uudemmissa etymologisissa sanakirjoissa joskus mainittu alkuperä (toistaiseksi) hämäräksi. Jollain tapaa tämäkin sana, ainakin sen kaksitavuinen perusvartalo on kuitenkin kieleen ilmaantunut. Vanhimmille, yhteisuralilaisille perussanoille eli perusvartaloille ei omapohjaista etymologiaa tietenkään voi periaatteessakaan löytyä, tietomme kun loppuvat uralilaiseen kantakieleen. 'Poro'-sanaa ei kuitenkaan voi todistaa yhteisuralilaiseksi eikä suomalais-ugrilaiseksikaan. Jos se ei ole laina tai substraattisana (joka sekun olisi oikeastaan laina), sen täytyisi olla deskriptiivistä lähtöä. Puolikesyn eläimen nimenä sitä voisikin ajatella sellaiseksi. Deskriptiivisyys on kuitenkin kovin helppo selitys, ja sen voi hyväksyä vasta, jos äännemaalailu on aivan ilmeinen tai jos muuta selitystä ei löydy. Suhteellisen vanhoissa eläinten nimityksissä ei juuri näyttäisi olevan selvästi deskriptiivisiä sanoja, etymologialtaan selvitettyt ovat yleensä joko lainalähtöisiä tai joskus johdoksia. Lainalähtöisiä ovat mm. suomen *kauris*, *lammas*, *nauta*, *oinas*, *peura*³, *jäärä* 'pässä', *pässä*, *vuohi*, *uuhi*, *vasa*, *hirvi*, *härkä*, *valas*, *hanhi*, *haukka*, *kana*, *kukko*, *rastas*, *käärme*, *mato* (ks. Koivulehto 1999b: 11; Kallio 2000: 119), *herhiläinen*, *muurahainen*, *rapu*, *hauki* ja *lohi*. Saameen tulleita lainoja ovat taas mm. *gáica* 'vuohi', *gussa* 'lehmä', *rotnu* 'maho vaadin', *sarvvvis* 'täysikasvuinen urosporo', *sávza* 'lammas', *váža* 'vaadin' (ks. Koivulehto 1999a: 217), *vierca* 'pässä' ja *vuobirs* 'urosporo kolmantena talvenaan'.

² Samojedin *t*:hen lisätty ¹ tarkoittaa, että kyseinen arkkigrafeemi voi edustaa joko alkuperäisempää *t:tä tai *c:tä. Kantasamojededin *t ja *c ovat säilyneet erillään vain selkupissa, mutta langenneet yhteen muissa samojedikielissä. — Ante Aikio on antanut minulle obinugrin ja samojedin sanojen äännehistoriaan ja niiden lähdeviitteisiin olennaista asiantuntija-apua, mistä hänelle sydämellinen kiitos!

³ SSA (II 346) esittää kaksi lainaselitystä, joista kumpaakaan se ei pidä äänteellisesti tyydyttävänä. Vanhempi, alun perin Thomsenin (1890: 162–163) hyvin epäröiden esittämä selitys onkin äänteellisesti aivan mahdoton (vrt. liett. *briedis*, muinaispreussin *braidis* 'saksanhirvi, hirvi'). Thomsen on ajatellut jonkinlaista metateesia (**pret-* > **pert-*?). Mutta miten selittyisi itämerensuomen *-tr-*? Sehän oli itämerensuomessa kaiken lisäksi uusi yhtymä, joka kotiutui lainasanoissa, joiden originaalissa oli **-tr-/dr-*. Muusta puhumattakaan. Toinen lainaselitys on omani (Koivulehto 1988: 26), eikä se suinkaan ole äänteellisesti epätydyttävä, vaan nimenomaan moitteeton: baltin asusta **bendra-* 'yhteinen, osakas, kumppani' on tietenkin tullut suomessa *petra, koska nasaali on tunnetusti hävinnyt konsonanttiyhtymän edellä. Semantiikassa on eroa, mutta olen perustellut sitä (vrt. suomen *kunta* ~ saamen *goddi* 'peura'): ks. tarkemmin artikkeliani. SSA ei semantiikkaa arvostelee.

Jospa siis sittenkin olisi syytä hakea suomalais-permiläiselle 'porollekin' muuta kuin deskriptiivistä lähtöä – varsinkin, kun sitäkään ei kukaan liene esittänyt. Jo pari vuotta sitten huomasin, että arjalaiselta, tarkemmin sanoen iranilaiselta taholta löytyy sopiva originaali. Ja tulkoon tämä etymologia nyt ystäväni Pekka Sammallahten juhla kirjassa esitetyksi. Pekka kun on vielä tunnetusti ansioitunut etymologian ja lainasanatutkimuksenkin aloilla.

Indoeurooppalainen *u*-vartalo **péku-*, gen. *pekwós '(pien)karja, yksityinen kesytetty kotieläin' esiintyy laajalla alueella: muinaisintian *pásu-*, gen. *pašváh* 'karja, kesytetty eläin, (vastakohtana villieläimelle)', muinaisirani = muinaisavesta *pasu-* 'kesytetty eläin, karja' (AirW 879), latinan (neutri) *pecū* t. *pecus* 'karja', (fem.) *pecus* 'kesytetty kotieläin', gootin *faihu* (äännetään *fehu*) 'omaisuus', muinaisislannin *fé* 'karja', muinaisenglannin *feoh*, muinaisalasaksan *fehu*, muinaisyläsaksan *fihu* id. (IEW 797; EWAia II 108–109).

Indoeuroopan sanassa on siis ollut sanansisäinen palataalinen *k, josta on arjalaisella taholla aluksi kehittynyt palataalinen affrikaatta *č. Tästä kehittyi muinaisintiaan säännöllisesti palataalinen, liudentunut sibilantti *ś*. Arjan eli indo-iranin iranilaisessa haarassa tapahtui taas hyvin varhain affrikaatan depalataalistuminen, eli tuloksena oli liudentumaton, "kova" *c, jonka tavallinen (Mayrhofer, Schmitt) merkintätapa on *ts. Affrikaatta-aste on säilynyt iranin nuristanin haarassa. Myöhemmin tämä affrikaatta muuttui avestassa sibilantiksi *s*, muinaispersiassa taas dentaalispirantiksi *θ*. (Mayrhofer 1989: 4, 6; Schmitt 1989: 27). Soinnillinen affrikaatta kehittyi vastaavalla tavalla. Suomalais-ugrilaisella puolella ei näille affrikaatoille ollut tarkkaa vastinetta, koska *c oli tuntematon, kuten myös konsonanttiyhtymä *ts. Kaikkein vanhimmista (esi)iranilaisissa lainoissa puuttuva *ts (ja soinnillinen *dz) korvattiin sanan sisässä yhtymällä *ks, sanan alussa taas pelkällä *s*:llä (kahta konsonanttiahan ei sanan alussa voinut olla). Mutta jo varhain tuli substituutiksi suomalais-ugrilainen "kova", alveolaarinen affrikaatta *č. Kumpaakin substituutiota olen käsitellyt jo vuosia sitten lukuisiin esimerkkeihin tukeutuen: mm. 1) **-ks-*: *maksaa*, *paksu*, **teksa/ä* *'kymmenen'; **s-*: *syntyä*, *syttyä*, *serä > mordvan *sire* 'vanha'; 2) *č: *huhta* (< **čukta-*), *mato* = saamen *muohcu* 'koi' (ks. Kallio 2000; Koivulehto 1999a: 219–227; 1999b: 11; 2000: 35–38; 2001: 252–257).

Varhaisessa muinais- tai esi-iranissa avestan *-s-* sibilanttia on näin ollen tässä sanassa vastannut tuo **-ts-*. Jo kanta-arjassa oli taas tapahtunut vokaalikehitys indoeur. *e > *a. Etymologiani mukaan *počaw kuuluu siis niihin lainoihin (kohta 2), joissa varhaiskantairanin afrikaatta on korvattu suomalais-ugrilaisella *č:llä. Sammallahten rekonstruoima suffiksi **-v* = *-w* näyttäisi olevan vastaavan arjan muodon refleksi. Muinaisintiassa (Veda-kaudella) tällä *u*-vartaloisella maskuliinisukuisella sanalla oli vielä sen alkuperäinen ns. hysterodynaaminen taiputus. Hysterodynaamisesti sana taipuu myös iranilaisella alueella (Debrunner &

Wackernagel 1930: 138, 150; Beekes 1988: 125–126), mikä osoittaa tyyppin tällä sanalla olevan ikivanha, ilmeisesti jo kantaindoeurooppalainen. Hysterodynaamisessa taivutuksessa vartalonloppuinen **u* esiintyy monissa sijoissa (useammin kuin ns. proterodynaamisessa taivutuksessa) konsonanttisena allofonina **-w- > -v-* (Beekes 1988: 111): vokaalin edellä (tai vokaalien välissä) indoeuroopassa esiintyy aina konsonanttinen allofoni **-w-*, vrt. Veda (gen./abl. sg., akk. pl.) *paśvāh*, (dat. sg.) *páśve* (myös proterod. *paśáve*), (nom. duaali) *paśvā́*, (nom. pl. sekä hysterod. että proterod.) *paśávah*; iran., avesta (akk. pl.) *pasvo* (Debrunner & Wackernagel 1930: 138; Grassmann 1873: 795). Suomalais-permiläinen asu vastaa täten äänteellisesti mahdollisimman tarkkaan varhaista arjalaisista originaalia. Ensi tavun **-o-* vastaamassa arjan/iranin **a:*ta on jo vanhastaan todettu substituutio. Originaalin **a/* on voinut ääntyä tiettyinä aikoina ja tietyillä alueilla hieman labiaalisena. Tällaisia *o*-lainoja ovat mm. **orja > saamen oarji* 'etelä', **poras > saamen boaris* 'vanha', **(w)oina- > saamen oaidnit* 'nähdä' (ks. esim. Koivulehto 1999a: 229; Sammallahti 1998: 232, 257).⁴

Semanttinen ero 'poro' (~ 'porolauma') – indoeuroopan ja arjan 'karja t. yksityinen kesy kotieläin' ei ymmärtääkseni voi heikentää rinnastusta. Ero johtuu vain erilaisista kulttuuri- ja talousalueista. Suurten porotokkien hoito, varsinkin porotalous, katsotaan kuten tunnettua kyllä suhteellisen myöhäiseksi ilmiöksi, mutta pienehköjä määriä kesyjä peuroja on silti pidetty taloudessa, esim. vetoeläiminä. Sehän ilmenee jo sanan suomalais-permiläisestä levikistä.

Mielenkiintoista on, että saamessa on muitakin kotieläinten pitoon liittyviä arjalaiselta taholta tulleita lainasanoja, kuten saamen *guohtut* 'syödä laitu-mella', (SSS 198; Nielsen: 'feed, graze; feed on, graze on') < esisaamen **kato-* < ? **kata-*. Verbi esiintyy etelä-, luulajan-, pohjois- ja inarinsaamassa (LpW I nro 2939; LW I 286; Nielsen II 232; IW I nro 1741). Sen lainalähteeksi sopii kanta-arjan **khād-*, jota edustaa muinaisintian *khād-*, (prees., sg. 3. persoona) *khād-a-ti* 'pureskella, purra, syödä, niellä, (eläimistä) saada ravintonsa jostakin' (= 'to chew, bite, eat, devour, feed, prey upon', SED 339a), johdos *khād-ana-* 'ruoka, rehu' (SED 339b; 'Essen, Futter', EWAia I 451–452). Verbi esiintyy vain arjalaisissa kielissä, myös iranilaisessa haarassa (EWAia I 451–452). Saamen ensi tavun *uo-*diftongin täytyy palautua esisaamen lyhyeen **a:*han. Pitkä **ā* ei tuolloin vielä esiintynyt, kuten tunnettua. Saamen toisen tavun labiaalivokaali lienee sekundaari, vastaavia tapauksiahan on monia. Tästä lainasta ei voi päätellä, onko se saatu iranilaiselta vai indoarjalaiselta taholta. Olen tämän etymologian esittänyt jo 21.3.2003 Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokouksessa.

⁴ En enää pidä kiinni hypoteesistani, että *o-* ja *a-*lainat viittaisivat eri arjalaisiin lähtökieliin (vrt. Koivulehto 1999a: 227, 232).

Saamen *váža*, gen. *váhčama* 'porolehmä' on taas selitykseni mukaan ja palataalisen sibilanttinsa/affrikaattansa takia joko peräti lähes kantaindoeurooppalainen tai sitten varhainen kanta-arjalainen laina (ks. Koivulehto 1999a: 217; Sammallahti 1999: 81).

Obinugrin 'poron vasa'

Obinugrin sanaa, mansin *pāsiy* 'poron vasa', hantin *petšəy* 'ensimmäisellä vuodelaan oleva poro' ei, kuten totesin, voi etuvokaalinsa takia rinnastaa etymologisesti suoraan suomalais-permiläiseen sanaan. Olisi kuitenkin hieman väkinäistä jättää se kokonaan ulkopuolelle. Konsonantithan täsmäävät ja sanassa on vielä samantapainen, ellei peräti sama suffiksi kuin suomalais-permiläisellä taholla. Ratkaisuksi jää, että se on rinnakkainen laina iranilaiselta taholta. Etuvokaalinsa vuoksi kuitenkin vanhempi, eli se heijastaa sellaista varhaista iranilaista asua, jossa indoeurooppalainen **e* ei vielä ollut muuttunut **a*:ksi. Näinkin varhaisia iranilaisia lainoja on (vrt. edellä esim. **teksä* 'kymmenen', **serä* 'vanha', *syntyä* < **sentV-*). Iranilaisessa originaalissa on voinut olla vokaalina väliaste **ä*, mutta myös **e* lienee mahdollinen. Se on vain substituoitu sellaisella kantaobinugrin etuvokaalilla, että se muodollisesti edustaa vokaalia, joka vastaa suomalais-ugri-laista **ä*:tä. Myöhäiseksi iranilaiseksi lainaksi sitä on vaikea katsoa affrikaattansa vuoksi. Tämän enempää asiasta ei liene mahdollista sanoa. Komissa on sitten vielä asu *pež* 'nuori, sarveton poro', joka on katsottu lainaksi hantista (SSA II 399).

Suomen *poro*

Saamen *boazu* tuo ilman muuta mieleen tämän eläimen suomalaisen nimen *poro*. Sanan levikki itämerensuomessa on suppea. SSA:n (II 399) mukaan se tavataan suomen lisäksi vain karjalassa, sielläkin *poro* 'kesy peura'. Sanaa on jo vanhas-taan verrattu etymologisesti saamen sanaan. Äänteellisenä esteenä rinnastukselle on katsottu olevan suomen *-r-*. Äänneläillisestihän odottaisimme suomessa asua **poto*; sanan sisäinen **-č-* > kantasuomen **-t-*. Rinnastus olisi siis mahdollinen vain, jos *poro* olisi heikon asteen yleistymä. *-t-*:n heikko aste on ollut dentaali-spirantti **-δ-*, josta on tunnetusti laajalla läntisellä murrealueella tullut myöhemmin *-r-*.

Sanojen samannäköisyyden selittäminen sattumaksi on mielestäni kuitenkin väkinäistä sekin. Ja siksi ehdotan, että *poro* on samaa varhaisiranilaista läh-töä kuin saamen sana. Heikon asteen yleistymää on kuitenkin taas väkinäistä

selittää pelkästä *o*-vartalosta lähtien, vaan tarvitaan mieluummin varhaiskanta-suomeenkin *j*-vartalo, siis **potoj* > **podoj*. Kantasaamen *j*-vartalo ei kuitenkaan liene suomen vartalon tarkka vastine, koska Pekka Sammallahten (1999: 73) mukaan saamen näitä vartaloja ei vastaa suomessa *oj*-vartalo, vaan tavallinen *o*-vartalo (poikkeuksena *eno(i)*). Mutta mikään ei estäne ajattelemasta, että suomen sana on silti vanhahko pohjoiskantasuomen piirissä syntynyt *oj*-vartalo (vrt. Sammallahti 1999: 73). Myohempää saamen ja suomen vuorovaikutusta on tässä vaikea ajatella (vrt. Sammallahti *ibidem*), koska vuorovaikutus olisi silloin jo niin vanhaa perua, että olisi lähdeittävä yhteisestä asusta **počoj*.

*potoj-vartalosta lähteminen selittäisi hyvin heikon asteen yleistymän, sillä sellaisia tavataan muutenkin. Esim. *kukkoi* 'kukko' esiintyy tietyissä suomen länsimurteissa heikkoasteisena nominatiivina, ja heikkoasteisuus on voinut levitä koko sanan taivutukseen. Tällainen kokonaan heikkoasteinen taivutus, *kuko* : *kukon* esiintyy Ala-Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa. Sen rinnalla ja siitä hieman itään päin esiintyy taas vahvan asteen yleistymä *kukko* : *kukkon*. Länsi-Uudellamaalla on myös mm. *orvō* : *orvōn* tai *orvoi* : *orvoin* 'orpo'. (Kaikes-ta tästä ks. Lehtimäki 1972: 20–23, 171–174). Vanhoissa lainoissa on muitakin *j*-vartaloita, esimerkiksi juuri mainitsemani *orpo* (Lounais-Suomi, Länsi-Uusimaa; Lehtimäki 1972: 23; SSA II 272). Samanlainen vartalo on germaaninen laina *kukko*. Puhtaasti äännelaillisestihan heikko aste olisi ollut normaali yksikön nominatiivissa, kun taas genetiivissä olisi ollut vahva aste (**podoj* : **potojen*). Tällaisen taivutuksen jälkiä ei tiettävästi kuitenkaan esiinny missään vanhassa *j*-vartaloisessa sanassa. Näin heikon asteen yleistymä on hyvin luonnollinen kehitys.

On kyllä totta, että *poro*-sanasta ei ole sellaisia tietoja, jotka suoraan viittaisivat vanhaan *oi*-vartaloon, siis tyyppiä **poroi* tai **porō*. Mutta tämä voi selittyä sillä, että sana ei kyseisissä nykyisissä eteläisissä murteissa ole alun alkaen kotoperäinen. Tai jos se on sellainen hamassa muinaisuudessa ollutkin, sen nykyinen asu on lainaa pohjoisemmilta alueilta, joissa vain asu *poro* on esiintynyt. Sellaisena se olisi levinnyt myös itäsuomalaisiin murteisiin ja karjalaan asti. Tai sitten sana on yksinkertaisesti siirtynyt sekundaaristi tavalliseen *o*-vartaloiseen tyyppiin.⁵

⁵ SSA esittää (II 399), että kyseessä voisi olla epäsäännöllinen kehitys **t* > *r* esim. *peura*-sanana vaikutuksesta. Selitys on kovin väkinäinen.

Lähteet

- AirW = Bartholomae, Christian 1904: *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg.
- Beekes, Robert S. P. 1988: *A Grammar of Gatha-Avestan*. Leiden – New York – København – Köln.
- Debrunner, Albert & Wackernagel, Jacob 1930: *Altindische Grammatik, III. Band: Nominalflexion – Zahlwort – Pronomen*. Göttingen.
- EWAia = Mayrhofer, Manfred 1986–1997: *Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen I–II*. Heidelberg.
- Grassmann, Hermann 1873: *Wörterbuch zum Rig-Veda*. Leipzig.
- Helimskij, Evgenij 1986: Etymologica 1–48 (Materialy po ètimologii matorsko-tajgijsko-karagasskogo jazyka). – *Nyelvtudományi Közlemények* 88: 119–143.
- Honti, László 1982: *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe*. – *Bibliotheca Uralica* 6. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- IEW = Pokorny, Julius 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg – Göttingen.
- IW = *Inarilappisches Wörterbuch I–IV*. Herausgegeben von Erkki Itkonen, unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki 1986–1991.
- Kallio, Petri 2000: Germanic 'Maggot' and 'Moth'. – Dirk Boutkan & Arend Quak (toim.), *Language Contact. Substratum, Superstratum, Adstratum in Germanic Languages*. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik, Band 54. Amsterdam – Atlanta. 117–122.
- Koivulehto, Jorma 1988: Lapin ja itämerensuomen suhteesta. Ieur. -*Tr*-yhtymän korvaus-tuminen lainoissa. – *Virtittäjä* 92: 48–51.
- 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – P. Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki. 207–236.
- 1999b: Klaas Ph. Ruppel (toim.), *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 237. Helsinki.
- 2000: Finno-Ugric Reflexes of North-West Indo-European and Early Stages of Indo-Iranian. – Karlene Jones-Bley, Martin E. Huld & Angela Della Volpe (toim.), *Proceedings of the Eleventh Annual UCLA Indo-European Conference, Los Angeles June 4–5, 1999*. Journal of Indo-European Studies. Monograph Series No. 35. Washington D.C. 21–43.
- 2001: The Earliest Contacts between Indo-European and Uralic Speakers in the Light of Lexical Loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki. 235–263.
- Lehtimäki, Pekka 1972: *oi- ja ei-nominin Länsi-Uudenmaan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 310. Helsinki.

- Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 200. Helsinki.
- LpW = Lagercrantz, Eliel 1939: *Lappischer Wortschatz I–II*. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- LW = Grundström, Harald 1946–1954: *Lulelappsk ordbok / Lulelappisches Wörterbuch I–IV*. Uppsala.
- Mayrhofer, Manfred 1989: Vorgeschichte der iranischen Sprachen; Urianisch. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden. 4–24.
- Nielsen = Nielsen, Konrad 1932–1962: *Lappisk ordbok / Lapp Dictionary I–V*. Oslo.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages with Special Reference to Samoyed, Ugric and Permic. – D. Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Leiden – New York – København – Köln. 478–554.
- 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka.
- 1999: Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. – P. Fogelberg (toim.), *Pohjan pohuilla. Suomalaisen juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki. 70–90.
- Schmitt, Rüdiger 1989: Die altiranischen Sprachen im Überblick. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden. 25–31.
- SED = Monier-Williams, Monier 1963–1990: *A Sanskrit-English Dictionary*. New Edition, Greatly Enlarged and Improved. First Edition: Oxford 1899. Useita uusintapainoksia: Delhi.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. Toimittajat Y. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola. (VII: Sanahakemisto, koostaneet Satu Tanner ja Marita Cronstedt.) Helsinki 1955–1981.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä I–III*. Päätoimittajat Erkki Itkonen †, Ulla-Maija Kulonen. Helsinki 1992–2000.
- SSS = Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji / Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka.
- Thomsen, Vilh. 1890: *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. En sproghistorisk Undersøgelse*. København.